

PROFILAKTIKA INSPEKTORINING MULKIY TURDAGI JINOYATLANI ISSIQ ISSIQ IZIDAN FOSH ETISH YUZASIDAN CHORA-TADBIRLARI

Panjiyev Bunyod Ilhom o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV

Akademiya 3-o'quv kursi kursanti

ANOTATSIYA

Ushbu maqola orqali muallif O'zgar mulkini talon taroj qilish jinoyatini izohli tahlilini, o'zgar mukini talon taroj qilish bilan bog'liq jinoyatlarni adabiyotlarda keltirilgan ta'riflarni, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan jinoiy javobgarlikni, Mazkur jinoyatlarni fosh etishni kriminalistik va amaliy tahlillarini yoritib o'tgan.

Kalit so'zlar: bosqinchilik, talon-taroj qilish, reket, munitsipal mulk, ommaviy mulk, plagiat, ichki idoraviy hamkorlik, issiq izidan fosh etish.

АННОТАЦИЯ

Посредством данной статьи автор дает разъяснительный анализ состава преступления кражи чужого имущества, приведенных в литературе определений преступлений, связанных с грабежом чужого имущества, уголовной ответственности, предусмотренной Уголовным кодексом Республики Узбекистан. , раскрытие этих преступлений, криминалистический и охватывает его практический анализ.

Ключевые слова: вторжение, грабеж, рэкет, муниципальная собственность, общественная собственность, плагиат, межведомственное взаимодействие, разоблачение по горячим следам.

ANNOTATION

Through this article, the author provides an explanatory analysis of the crime of robbery of property of others, the definitions of crimes related to robbery of property of others given in the literature, the criminal liability provided for in the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, the detection of these crimes, criminalistic and covered his practical analysis.

Key words: invasion, robbery, racketeering, municipal property, public property, plagiarism, inter-departmental cooperation, hot trail exposure.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasiga muvofiq mamlakat iqtisodiyotining negizini turli shakldagi mulk tashkil etadi. Mulk mutloq dahlsiz

hisoblanadi va davlat tomonidan qo'riqlanadi, unga nisbatan har qanday tajovuz qonunga zid deb topiladi¹.

Talon-toroj qilish — o'zganing mulkini o'zining yoki boshqa shaxslarning foydasi uchun, mulkdorga yoki ushbu mulkning boshqa egasiga zarar keltirib, qonunga xilof tarzda va haq to'lamay olib qo'yishdir. Talon-toroj qilish turdosh tushuncha bo'lib, mulkka qarshi jinoyatlarning muayyan bir guruhini, ya'ni bosqinchilik, tovlamachilik, talonchilik, o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toroj qilish, firibgarlik hamda o'g'rilikni o'z ichiga qamrab oladi. Talon-toroj qilishning obyekti o'zgalar mulkidir. Mulk — mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish bo'yicha mulk egasi va jamiyatning boshqa a'zolari (mulkdor bo'lmaganlar) o'rtasida yuzaga keladigan huquqiy munosabatdir.

Fuqarolik kodeksining 167-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasida mulkning xususiy va ommaviy shakllari mavjud. Fuqarolar, xo'jalik shirkatlari va jamiyatlari, kooperativlar, jamoat birlashmalari, ijtimoiy fondlar va boshqa nodavlat shaxslar xususiy mulk huquqining subyektlari hisoblanadilar. Ommaviy mulk — bu Respublika mulki va ma'muriy-hududiy tuzilmalar mulkidan (munitsipal mulk) iborat bo'lgan davlat mulkidir. Respublika mulkiga yer, yer osti boyliklari, suv, havo havzasi, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy boyliklar, respublika davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining mol-mulki, davlat ahamiyatiga ega bo'lgan madaniy va tarixiy boyliklar, respublika Budjetining mablag'lari, oltin zaxirasi, davlatning valuta va boshqa fondlari, shuningdek, korxonalar va boshqa moddiy boylikka ega bo'lgan komplekslar, o'quv, ilmiy, ilmiy tadqiqot muassasalari va tashkilotlari, davlatning budjet mablag'lari va boshqa mablag'lari hisobidan yaratilgan yoki sotib olingan intellektual faoliyat natijalari, boshqa mol-mulklar ham kiradi.²

Munitsipal mulk tarkibida davlat hokimiyati mahalliy organlarining mulki, mahalliy budjet mablag'lari, munitsipal uy-joy fondi va kommunal xo'jalik, korxonalar va boshqa mulkiy komplekslar, xalq ta'limi, madaniyat, sog'liqni saqlash muassasalari, shuningdek, boshqa mulklar bo'ladi.

Jinoyat kodeksining X bobida nazarda tutilgan «O'zgalar mulkini talon-toroj qilishning» maxsus obyekti fuqarolik huquqining mulk huquqi instituti doirasiga kiruvchi shaxsning o'z mulkiga egalik qilishi, undan foydalanishi va tasarruf etishi bilan bog'liq mulkiy munosabatlar hisoblanadi. Mulkiy munosabatlar doirasiga, shuningdek, mol-mulkni qonunga muvofiq qo'lga kiritish huquqini ham kiritish lozim. Talon-toroj qilishning predmeti mulk (ko'char va ko'chmas) va mulkni olish huquqini beruvchi predmetlar, ya'ni inson mehnati singgan moddiy dunyo predmetlari, muayyan ashyolar, shuningdek, uy hayvonlari bo'lishi mumkin. Talon-toroj qilish predmeti

¹ O'zgalar mulkini o'g'rilik, talonchilik va bosqinchilik bilan talon-toroj qilish jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida 30.04.1999 yildagi Oliy sud plenum qarori Manba Lex.uz sayti: <https://lex.uz/docs/-1448644>

² O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi elektron manaa Lex.uz sayti <https://lex.uz/docs/-1745120644>

moddiy borliq predmeti singari aniq xususiyatlarga, belgilarga (og'irligi, sifati, hajmi va hokazolarga) ega bo'lishi kerak.

Shu munosabat bilan elektr energiyasi, gaz kabilar talon-toraj qilish jinoyatlarining predmeti bo'lishi mumkin emas. Biroq bunday harakatlar boshqa jinoyat tarkibini: elektr, issiqlik energiyasi, gaz, vodoprovoddan foydalanish qoidalarini buzish (JK 185²-moddasi) jinoyatini keltirib chiqarishda aybli bo'lishi mumkin. Shuningdek, intellektual mehnatni o'zlashtirish (plagiat) talon-toraj qilishning predmeti bo'la olmaydi, bunday harakatlar mualliflik yoki ixtirochilik huquqlarini buzish (JK 149-moddasi) jinoyati tarkibini tashkil qiladi. Talon-toraj qilishning predmeti bo'lib faqatgina inson mehnati singgan va ma'lum iqtisodiy qiymatga ega bo'lgan mol-mulk, ashyolar hisoblanishi mumkin. Mol-mulkning qiymati deganda, odatda, uning pul bilan o'lchangan narxi tushuniladi. Shuning uchun, pul, pul birliklari, muomala almashinuvi ekvivalenti bo'lgan qimmatli qog'ozlar talon-torajning predmeti bo'lishi mumkin.

Ma'lum bir qiymatga ega bo'lmagan narsalar, masalan, shaxsiy yozishmalar, shaxsiy kundalik, kimningdir fotosurati talon-toraj predmeti bo'lishi mumkin emas. Bu yerda auksion savdosiga qo'yilgan va oldi-sotdi qilish mumkin bo'lgan mashhur shaxslarning rasmlari (ayniqsa, avtograf qo'yilgan), shaxsiy kundaligi, xat yozishmalari istisno etuvchi holatlardan biri sanaladi.³

Iqtisodiyot sohasidagi jinoyatlarning kriminalistik tavsifi tergov va sud amaliyoti materiallari asosida ko'rilgan bo'lib zarur tergov harakatlari va tezkor qidiruv tadbirlari o'tkazish xususiyati va izchilligini aniqlash bo'yicha muayyan ko'rsatmalarni ishlab chiqilishini taqozo qiladi.

Iqtisodiyot sohasidagi jinoyatlarning kriminalistik tavsifi tergov va sud amaliyoti materiallari asosida qurilgan bo'lib, zarur tergov xarakatlari va tezkor-qidiruv tadbirlari o'tkazish xususiyati va izchilligini aniqlash bo'yicha muayyan ko'rsatmalarning ishlab chiqilishini taqozo qiladi.

Ma'lumki, iqtisodiyot sohasida eng ko'p tarqalgan jinoyatlar o'zganing mulkini talon-toraj qilish: talonchilik, tovlamachilik, o'zlashtirish va rastrata qilish orqali o'zganing mulkini talon-toraj qilish, firibgarlik va o'g'irlik (JK 164-169-moddalar).

Odatda, fuqorolar, korxonalar, muassasa, tashkilot va mansabdor shaxslardan o'zganing mulki talon-toraj qilingani to'g'risida tushgan ariza yoki xabarda, jinoyat ishi materiallarida jinoyat sodir etilish xodisasi bo'yicha ma'lumot bo'lsa-da, aybdor shaxs to'g'risidagi ma'lumot deyarli bo'lmaydi. Shu bois, dastlabki ma'lumotlarning xususiyatini aniqlash tergovchiga jinoyat ishini qo'zg'atish yoki rad etish masalasini to'g'ri hal qilish, yuz bergan voqea xususiyati, jinoyatni sodir etish va yashirish usullari va uni sodir etgan shaxs to'g'risida asoslangan tasmollarni ilgari surish imkonini

³ Jinoyat huquqi Maxsus qism darslik M.X.Rustambayev Toshkent 2018. 10 bet

beradiki, bu oxir-oqibatdada yuzaga kelgan tergov vaziyatiga to'g'ri baho berish va shu asosda jinoyatni tergov qilish va jinoyatchilarni, shuningdek, jinoiy yo'l bilan qo'lga kiritilgan mulkni qidirish yo'nalishini aniqlash imkonini beradi.

O'zgar mulkini talon-taroj qilish O'zbekiston Respublikasi JKning 164-169-moddalari)ning kriminalistik tavsifini jinoyatni sodir etish va yashirish usullari, jinoyatni sodir etish vaqti va joyi, o'zgar mulkini talon taroj qilish jinoyatini sodir etgan jinoyatchi jabrlanuvchining shaxsi, shuningdek, o'zgar mulkini talon-taroj qilishga yordam beruvchi sabab va shart-sharoitlar to'g'risidagi ma'lumotlar tashkil qiladi.

O'zgar mulkini talon-taroj qilish usuli bo'yicha bu kabi jinoyatlar zo'rlik ishlatib sodir etilgan jinoyatlar talonchilik, tovlamachilik, bosqinchilik hamda zo'rlik ishlatmasdan sodir etilgan jinoyatlar o'zlashtirish yoki rastrata yo'li talon-taroj qilish, firibgarlik, o'g'rilik va hokazolarga bo'linadi. O'zgar mulkini talon-taroj qilishni sodir etish usuli, shubxasiz, jinoyatchilar tomonidan qoldirilgan izlarning xususiyati va ko'rinishiga tasir qiladi. Masalan, jinoyatchilarning talonchilik, bosqinchilik va o'g'rilikda xona ichiga kirishi oldindan kirish eshiklari, deraza tuynuklarini buzish bilan bog'liq bo'lib, bunda odatda, jinoyat sodir etilish joyida ko'p sonli qo'l, oyoq izlari, buzish qurollari, o'q otar qurollarini ishlatish izlari, turli bo'yoq va modda izlari, sigareta qoldiklari, shaxsiy buyumlar, qon izlari jinoyat sodir etish qurollari qoladi.

Talonchilik, tovlamachilik va o'g'rilik sodir etish usullarining umumiy belgilaridan biri o'zganing mulkini talon-taroj qilishda yo'naltirilgan zo'ravonlik harakatlarining ochiqdan-ochiq xususiyatga egalidir. Bunda talonchilikda fuqorolarning hayoti yoki sog'lig'i uchun xavfli bo'lgan jismoniy zo'ravonlik qo'llansa, o'g'irlikda fuqorolarning hayoti yoki sog'lig'iga tajovuz qilinmaydi. Ruhii zo'ravonlik, aniqrog'i, tazyiq asosan firibgarlikka xos bo'lib, ba'zida ruhiy zo'ravonlikni qo'llash orqali talonchilik va o'g'irlik jinoyatlarini sodir etish hollari ham uchrab turadi.

O'zganing mulkini o'zlashtirish yoki rastrata qilish orqali talon-taroj qilish usulining o'ziga xos xususiyati aybdorga ishonib topshirilgan yoki uning ixtiyorida bo'lgan o'zganing mulki aybdor tomonidan o'z xizmat funktsional majburiyatlarini bajarishi bois qonuniy tarzda uning ish yurituvida bo'ladi. Binobarin, mazkur jinoyatni sodir etishda aybdor mulkka noqonuniy egallagani uchun unga berilgan imkoniyatdan foydalanadi. Odatda, o'zganing mulkini o'zlashtirish yoki rastrata qilish, ayniqsa, u uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan bir martalik yagona hodisa bo'lmaydi. Aksincha, talonchilik ma'lum vaqt oralig'ida rivojlanib, unga jinoiy aloqalarning tarmoqlarga bo'linishi, talon-taroj qilgan mulk miqdorining ortishi, jinoiy faoliyat sohasining kengayishi, shakllarining takomillashishi xosdir. Talonchilar o'zlarining

xizmat vazifalaridan kelib chiqqan xolda zamonaviy aloqa va transport vositalaridan foydalanishlari mumkin.⁴

Mazkur jinoyatlar sodir etilgandan so'ng profilaktika inspektorlari zudlik bilan jinoyat sodir etgan shaxslarni qidirib topish choralari ko'radi. Bu jarayonda tergov, jinoyat qidiruv xizmati, post pastrul xizmati, yo'l harakati xavfsizligi xodimlari, ekspert kriminalistika xizmati xodimlari bilan to'g'ridan to'g'ri hamkorlik qilib, jinoyatni issiq izidan fosh etishni zarur choralari ko'radi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zgaralar mulkini o'g'rilik, talonchilik va bosqinchilik bilan talon-taroj qilish jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida 30.04.1999 yildagi Oliy sud plenum qarori Manba Lex.uz sayti: <https://lex.uz/docs/-1448644>
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqorolik kodeksi electron manaa Lex.uz sayti <https://lex.uz/docs/-1745120644>
3. Jinoyat huquqi Maxsus qism darslik M.X.Rustambayev Toshkent 2018. 10 bet
4. Jinoyatlarni tergov qilish metodikasi o'quv qo'llanma. R.R Shakurov .Toshkent 2013. 33-36 betlar

⁴ Jinoyatlarni tergov qilish metodikasi o'quv qo'llanma. R.R Shakurov .Toshkent 2013. 33-36 betlar